

Morten Fastvold:

Artikkel til FriTanke.no 12.06.14

Tigging, menneskeverd og humanisme

Romfolk som kommer fra øst-europeiske land til rike Norge for å tigge, aktualiserer spørsmålet om hva vil det si å fremme menneskeverd i praksis. Er det å stille seg negativ til romfolks måte å leve på en krenkelse av deres menneskeverd? Eller kan vi snarere si at deres måte å leve på er uverdigg, og derfor ikke bør understøttes?

Tilstrømningen av tiggende romfolk er en utfordring som kom overraskende på de fleste. Den slo hull på forestillingen om at fattigfolk blir værende i hjemlandet fordi det er dyrt å reise. Noen ser på rom-tiggerne som snyltere, men vi kan vel så gjerne kalle dem økonomiske flyktninger innenfor Schengen-området. Forholdene i hjemlandet må være temmelig håpløse for at det skal være et bedre alternativ å dra langt av sted for å tigge i det kalde nord.

Tigging er uverdigg

Ut fra et humanistisk livssyn tilkjenner vi alle mennesker, uansett etnisitet og sosial klasse, et menneskeverd. Derfor går det an å mene at romfolk krenker sitt eget menneskeverd ved å tigge. Kanskje synes de ikke selv at tigging er spesielt uverdigg, siden de har andre kulturelle normer. Men for etniske nordmenn er tigging noe skambelagt, siden vi er oppflasket i en protestantisk kultur som sier at alle skal tjene sitt brød gjennom ærlig, produktivt arbeid.

Dessuten har Norge et velferdssamfunn der ingen skal behøve å tigge. Skulle noen likevel bli nødt til det, godtar vi det bare hvis det er for å komme seg over en kneik, slik at de igjen kan livnære seg gjennom arbeid. Slik skiller vi mellom verdige og uverdige trengende. Unntaket er rusmisbrukere, som vi til nøds kan gi litt til, om så bare fordi de er en av oss. Derfor finner vi knapt andre norske tiggere enn rusmisbrukere.

Romfolk synes å befinne seg i en situasjon der tigging er en permanent måte å skaffe seg et utkomme på. Da blir det ekstra problematisk å gi til dem, fordi det vil holde dem fast i en aktivitet vi selv finner uverdigg. De burde jo slutte å tigge, og finne en akseptabel måte å brødfø seg på!

Uverdigg finner vi også rom-tiggernes provisoriske teltleirer, som raskt ble et ordensproblem og et sanitært problem. Vi kan jo ikke tillate dem å campe på offentlig sted når dette er forbudt for alle andre, med god grunn. De gode sanitære forhold vi har her til lands, kom ikke av seg selv, men skyldes et stort, kollektivt løft som har betydd mye for folkehelsen. Følgelig kan ikke samfunnet godta at romfolk gjør sitt fornødne bak busk og kratt. Selv plukker vi jo opp våre hunders etterlatenskaper, både av hensyn til folkehelsen og til den alminnelige trivsel.

En moralsk skvis

Om vi forferdes over romfolks krenking av eget menneskeverd (slik vi ser det), utfordrer de i tillegg vårt eget menneskeverd. Avisbilder av romfolk som ligger mellom kampesteiner under en trafikkmaskin ved Sinsenkrysset, opprører oss – og det er fordi vi ikke kan være bekjent av

at noen, heller ikke de som ikke skulle vært her, frister en så kummelig tilværelse at de risikerer å forkomme. Den tid er forlengst forbi da man kunne snu ryggen til andres nød og fraskrive seg ethvert ansvar. I et velferdssamfunn skal ikke noen kunne fryse eller sulte ihjel på gata, for det vil være uverdige både for dem det gjelder og for oss andre.

Følgelig kommer vi andre i en moralsk skvis. Vi aksepterer ikke rom-tiggernes måte å leve på, men vi kan heller ikke ignorere deres nød. Derfor godtar vi på den ene side at kommunen ikke oppretter strakstiltak i form av overnattingstilbud og sanitæranlegg for dem, av frykt for at det da kommer flere rom-tiggere. Mens vi på den annen side puster lettet ut når humanitære organisasjoner oppretter slike tiltak for å forhindre den mest blatante nød.

Humanitære organisasjoner har et nærsynt fokus av typen *nød her nå*. De tillater seg ikke å tenke så pragmatisk og kynisk som politikere kan se seg nødt til å gjøre. Følgelig opprettet Kirkens bymisjon og Oslo Røde Kors tilbudet «Akutt overnatting» i Oslo. Den lange køen av fattige tilreisende som håper å få ei seng for natta, er et sjokkerende syn. Slike tilstander trodde vi var en saga blott på våre breddegrader.

Den barmhjertige samaritan

For særlig kristne humanitære organisasjoner er lignelsen om den barmhjertige samaritan en inspirasjonskilde. Budskapet om å vise omsorg, også overfor folk som ikke er av ens egen folkegruppe, og uten å bry seg om hvorfor mannen som lå skamslått i grøfta, i det hele tatt var der, eller om han burde ha vært der, har en sterk humanitær – samt humanistisk – appell. Vi skjønner umiddelbart at samaritanen fant det i strid med menneskeverdet å la den skamslåtte bli liggende der, uten å komme til unnsetning.

Men, må vi kunne spørre: Hva hvis samaritanen, etter å ha brukt tid og penger på å innlosjere den skamslåtte mannen på herberget, oppdager enda en forslått mann når han fortsetter på sin vei? Og så enda en? Og enda en til? Har han tid og penger nok til å forbarme seg over dem også? Sannsynligvis ikke. Da blir også han, i likhet med fariseeren, nødt til å gå forbi. Lignelsen sier da heller intet om hvorfor fariseeren gjorde som han gjorde.

Når hjelpebehovet overstiger ressursene

Er det bare én vi skal hjelpe, har vi alltid penger og tid nok. Men når hjelpebehovet langt overstiger de ressurser vi har til rådighet, oppstår et problem som lignelsen ikke forholder seg til. Løsningen kan jo ikke være den Jesus prediker: å selge alt man eier og gi til de fattige. Den holder i høyden for en som vil bli frelst, og er således mer selvisk enn altruistisk. Som en måte å utjevne forskjellen mellom fattig og rik på, er den forfeilet, siden alle, etter at pengene er brukt opp, vil stå fattige tilbake.

Enhver som har vokst opp i den protestantiske, nordeuropeiske kultur, har lært at det er produktivt arbeid og nøysomhet og det å sette tæring etter næring som gir bedre kår, og som derfor må være ens leveregler. Vi er opplært til å utvise ansvarlighet i liv og levnet, ikke minst i økonomiske anliggender. Da Eilert Sundt kartla sed og skikk her til lands for hundreogfemti år siden, fant han for eksempel at menn helst ventet med å gifte seg til de kunne forsørge en familie. Dermed kom mange av dem godt opp i tjueårene før de ble ektemenn og fedre.

Denne holdningen er stadig utbredt i norsk kultur. Men slik tenker man ikke i en kultur der barn helst giftes bort mens de er i tenårene. Og som følgelig får barn før de har mulighet

til å forsørge seg. Rom-tiggernes stadige påminnelser om deres mange sultne og syke barn der hjemme, underbygger en slik oppfatning. Uansvarlighet blir da et ord vi nordeuropeere lett tyr til.

Humanitær innsats må anerkjennes

Like fullt: Et menneske i nød er et menneske i nød, hvor selvforskyldt det enn måtte være. Derfor skal vi ikke kimse av humanitære organisasjoners nærsynte *nød her nå*-fokus, selv om det er lite løsningsorientert på lengre sikt. De utviser jo humanisme i det små, det vil si i det konkrete, nære – til forskjell fra humanisme i det store, der fokuset er på abstrakte, juridiske overveielser og prinsipper. Derfor bør humanister støtte Kirkens bymisjons og Oslo Røde Kors' «Akutt overnatting»-tiltak på et humanitært grunnlag.

Sekulære humanister mangler til en viss grad den ryggmargsrefleks om å hjelpe nødstedte her og nå som kristelige humanitære organisasjoner har hatt siden de første menigheter i antikken. Human-etikerne har jo et pur ungt forbund som først så dagens lys da velferdsstaten var under full oppbygging og ordet veldedighet fikk en dårlig klang. Da skulle velferdsordningene være det sosiale sikkerhetsnettet som gjorde at ingen lenger trengte å fornede seg ved å tigge eller ydmykt be om noe som burde være deres rett.

Men som vi har sett, har ikke velferdsstaten gjort humanitære organisasjoner overflødige. Slike organisasjoner viser seg i stedet å være et viktig supplement – og til dels et korrektiv – til velferdsstatens rettighetsbaserte ordninger. Den utfordringen romfolk og andre tilreisende fattige nå har gitt oss, viser dette poenget klart. Der hovedstadens politikere avstår fra å sette i verk akutt-tiltak som overnattingstilbud og toaletter, trår bymisjonen og Røde kors til og viser et humanitært ansvar som sekulære humanister må påskjønne.

Hva bør myndighetene gjøre?

Det er ikke inkonsekvent å støtte humanitære tiltak som «Akutt overnatting» på den ene siden, og la være å gi til rom-tiggere på den andre. Først da står vi konsekvent opp for menneskeverdet, ved at vi ikke støtter en aktivitet vi finner uverdigg, samtidig som vi sørger for at medmennesker ikke forkommer på vår egen dørstokk.

Da må også vi stille oss kritisk til kommunale myndigheters vegring mot å gi humanitær bistand i form av overnattingstilbud og sanitæranlegg for fattige tilreisende. Et slikt tilbud gir dessuten politiet et sted å henvise romfolk til når de må jages fra sine ureglementerte leirer. Da slipper vi den uverdige praksis med at politiet jager dem fra sted til sted. Dette er jo ikke noe blott og bart ordensproblem, men et langt mer omfattende problem enn som så.

Forsyner byens myndigheter oss med et tilstrekkelig antall offentlige toaletter – noe også vi norske borgere savner – kan vi med større tyngde slå ned på dem som gjør fra seg i buskene og forlange at de bruker dertil egnede steder. Ellers vil ikke slike formaninger bli tatt alvorlig av fattige, husløse tilreisende som må gjøre fra seg, de som alle andre.

Risikoen for at slike offentlige tiltak vil øke tilstrømningen av rom-tiggere, kan motvirkes ved å innføre en ordning der de som benytter seg av akutt-overnattingstilbudet, får en kvote på la oss si tjue netter, hvorpå de nektes ytterligere overnatting. Mens de benytter seg av tilbudet, vil de kunne hankes inn til samtaler med offentlig tilsatte som motiverer dem til å dra hjem når de ikke kan forsørge seg her i Norge.

De bør også hjelpes økonomisk med hjemreisen, slik at de ikke kan begrunne sitt videre opphold med at de ikke har råd til å reise hjem. Ifølge bymisjonen er nemlig dette en vanlig begrunnelse fattige tilreisende gir for å bli værende. Anser vi rom-tiggere som økonomiske flyktninger innenfor Schengen-området, blir en slik frivillig retur før oppholdstillatelsen på tre måneder utløper, bare en utvidelse av gjeldende praksis. Vi bruker jo allerede offentlige midler på å returnere asylsøkere som ikke har fått innvilget opphold, deriblant økonomiske flyktninger.

Blir vi da oss selv nok?

En slik løsning gir kanskje humanister med et kosmopolitisk sinnelag en emmen smak i munnen. For blir vi ikke da oss selv nok? Ønsker vi oss ikke da et Festung Norwegen i økonomisk forstand, som forskanser seg mot den sosiale nød som finnes på vårt eget kontinent, bare et døgn biltur unna?

Humanismen har avgjort en kosmopolitisk side, som er forbundet med dens humanitære side. Like fullt blir det fåfengt å ønske alle fattige velkommen, i solidaritet med alle dem som ikke har det like bra som oss. Vi må nemlig ha klart for oss at solidaritet ikke er ensbetydende med kosmopolitisme. Og slett ikke med altruisme. I sin opprinnelige form var solidaritet en heller egoistisk dyd, basert på tanken om at hver og én av oss i lengden tjener mer på å stå sammen enn på å kjøre solo. For sammen er vi sterke, men alene er vi svake. Fagbevegelsen er bygget på dette.

Solidaritet er videre tuftet på spleiselag-tankene, opprinnelig i form av en frivillig ordning der man bidro til et fond for å hjelpe arbeidskollegaer som ble langvarig syke, over den økonomiske kneika. Dette ble institusjonalisert i form av trygdeordninger med tilhørende rettigheter, med Folketrygden som kronen på verket. Men velferdsstaten forutsetter at de som bidrar til spleiselaget, er langt flere enn de som får permanent underhold. Blir det for mange som trenger underhold og for få som bidrar ved å jobbe, bryter ordningen sammen.

Så skulle vi, som en misforstått form for internasjonal solidaritet, gi varig underhold til fattige fra andre land, ville vi underminere de velferdsordninger generasjonene før oss har bygd opp. Samt gjøre de fattige til passive stønadsmottakere i stedet for til aktive selvforsørgerne – så lenge det varer før kassa er tom. Og det vil ingen i lengden tjene på. Slik vi stiller krav til oss selv, må vi kunne forvente at også andre stiller krav til seg selv for å bedre sin situasjon og fremme sitt menneskeverd.

Humanisme er ikke altruisme

Humanisme handler ikke om å nære noen altruistisk kjærlighet til alle mennesker, uansett hvem de er, eller hva de har gjort, eller hvordan de innretter seg. Altruistisk kjærlighet som ikke stiller krav, blir kun sentimentalt føleri. Når humanister snakker om brorskap, handler det i høyden om en empatisk «fellow feeling» med andre mennesker, slik at vi kan sette oss inn i deres sted og forstå deres behov og ønsker og drømmer. Men elske dem trenger vi ikke å gjøre. Og enda mindre gi dem alt vi har.

Humanisme er en tro på menneskets evne og mulighet til å skape seg en bedre verden, uten hjelp fra høyere makter. Velferdsstaten er et sosialt, økonomisk og kulturelt byggverk som er noe av det fineste vi mennesker har frembrakt, og som har gitt oss et liberalt samfunn

med en stor grad av sosial rettferdighet. Den inngår i en livsform som synes å ha fremtiden foran seg. Til forskjell fra mange andre livsformer som synes å ha sett sine beste dager.

Tilpasning eller undergang

Anlegger vi et overordnet, evolusjonært perspektiv på vår verden, konfronteres vi med den harde, usentimentale sannhet at livsformer – artsmessige som samfunnsmessige – må tilpasse seg skiftende forhold eller bukke under. Fornye for å bevare er en nødvendighet for enhver livskraftig kultur.

Sigøynerkulturen har sine gode og livsbejaende sider som mang en vise og fortelling og film har romantisert. For ikke altfor lenge siden hadde også landstrykeren sin plass i norsk folklore. Men som historien til de norske taterne vitner om, ble de fastboendes og «de reisendes» livsformer så uforenlige at de ikke lenger kunne eksistere side om side. Mye kan sies om metodene norske myndigheter brukte for å assimilere taterne i storsamfunnet, og som gjorde dette kapitlet i vår historie lite ærerikt. Men det var unektelig slik at de måtte tilpasse seg storsamfunnet eller gå til grunne da velferdssamfunnet vokste til.

Velferdssamfunnet er nå blitt så striglet og gjennomregulert at det ikke lenger gir rom for et omstreifende sigøynerliv. Derfor fremstår rom-tiggerne som representanter for en livsform som er uforenlig med vår, og som ikke synes å ha noen fremtid. Skal vi hjelpe rom-tiggerne på lang sikt, må de være villige til å gå inn i en dialog der situasjonsforståelsen ikke stopper med utsagnet «Nordmenn har penger. Så hvorfor gir de oss ikke mer?». Romfolk må erkjenne hvilke strategier som er blitt feilslåtte (slik som tigging), og hvilke som kan fremme deres selvbergingssevne og menneskeverd. Det er en sannhet verken de eller vi kommer utenom, hvor vanskelig det enn er å gi slipp på det gamle.